

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK OCH DIDAKTIK

Stöd för barn med autism

Tre förskollärares beskrivningar

Inger de Souza

Uppsats:	15 hp
Program och/eller kurs:	Examensarbete med utvecklingsinriktning, PDGX62
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht/2011
Handledare:	Kerstin Marsk
Examinator:	Mikael Nilsson
Rapport nr:	HT11-IPS-01 PDGX62

Abstract

Uppsats:	15 hp
Program och/eller kurs:	Examensarbete med utvecklingsinriktning, PDGX62
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht/2011
Handledare:	Kerstin Marsk
Examinator:	Mikael Nilsson
Rapport nr:	HT11-IPS-01 PDGX62
Nyckelord:	Autism, struktur, anpassning, samarbete, arbetssätt, kompetens

Syfte

Syftet med studien är att undersöka hur tre förskollärare i förskolan beskriver att stödet för barn med autism är utformat och organiserat. För att precisera syftet utgår studien från tre frågeställningar:

- Hur beskriver förskollärarna att stödet kring barnet med autism ser ut?
- Hur beskriver förskollärarna det stöd de själva får kring barnet med autism?
- Hur beskriver förskollärarna samarbetet kring barnet med autism?

Metod

Studien baseras på kvalitativa intervjuer med tre förskollärare. För att finna svar på frågor angående förskollärarnas beskrivningar av hur stödet för barn med diagnos autism är utformat och organiserat har intervjuerna baserats på processfrågor.

Resultat

Resultatet visar att gruppstorlek, en tydligt strukturerad och visualiserad verksamhet är viktiga delar i hur stödet är organiserat och utformat. Andra viktiga delar är den vuxnes förhållningssätt i lek och aktiviteter samt att utgå från barnets intresseområden och det som fungerar i vardagen. Svårigheter som beskrivs handlar om balansen mellan barngruppens behov och de speciella behov som barnet med autism har. Det handlar också om hur mycket tid och kunskap pedagogen har för att skapa en verksamhet där barn med autism kan vara delaktiga och få möjlighet att utvecklas. Dessa behov beskrivs delvis kunna tillgodoses med handledning som riktar sig mot autism, fördjupad kunskap om autism samt tid till att i arbetslaget reflektera och planera. Respondenterna efterfrågar också större förståelse för att barngruppens storlek och sammansättning påverkar hur verksamheten kan organiseras och utformas för barn med autism. Samarbetet i arbetslagen beskrivs som viktigt men ser olika ut beroende av organisatoriska frågor. Samtliga respondenter påtalar vikten av att i den dagliga kontakten med föräldrar bygga upp ett förtroendefullt samarbete. Respondenterna beskriver att man samverkar, men på olika sätt, med habiliteringen.

Förord

Ett stort tack till min handledare, Kerstin Marsk, för ditt stöd under arbetet med studien.
Tack till alla vänliga och tillmötesgående pedagoger på förskolorna samt till min tålmodiga familj.

Innehållsförteckning

Stöd för barn med autism	1
Tre förskollärares beskrivningar.....	1
Förord	1
Innehållsförteckning	1
1 Bakgrund	1
2 Syfte	2
2.1 Frågeställningar	2
3 Litteratur och tidigare forskning	2
3.1 Sociokulturell teori.....	2
3.2 Variationsteorin	3
3.3 Systemteori.....	4
3.4 Autism	4
3.5 Diagnos.....	6
3.6 Kommunikation och samspel	6
3.7 Beteende avvikelser.....	7
3.8 Styrdokument	7
3.9 Tidiga insatser	9
3.10 Habiliteringen.....	10
3.11 Arbetsätt.....	10
5 Metod	11
5.1 Urvalsprocess	11
5.2 Undersökningsgrupp	12
5.3 Intervju	12
5.4 Bearbetning och analys av data.....	13
5.5 Reliabilitet och validitet	13
5.6 Etiska överväganden	14
6 Resultatredovisning	14
6.1 Hur beskriver förskollärarna att stödet kring barnet ser ut?.....	15
Vitsippan	15
Snödroppen.....	16
Blåklockan.....	17
6.2 Fördjupad diskussion.....	18
6.3 Hur beskriver förskollärarna det stöd de själva får kring barnet med autism?	19
Vitsippan	19
Snödroppen.....	20
Blåklockan.....	20
6.4 Fördjupad diskussion.....	21
6.5 Hur beskriver förskollärarna samarbetet som finns kring barnet?	21
Vitsippan	22
Snödroppen.....	22
Blåklockan.....	22
6.6 Fördjupad diskussion.....	23

7 Diskussion	23
8 Slutord	27
Referenslista.....	28
Bilaga 1	30
Intervjufrågor	30

1 Bakgrund

Förskolan kan ofta anpassa verksamheten efter olika barns förutsättningar och behov men för vissa barn behövs fler anpassningar av miljö, verksamhet och bemötande för att möjliggöra delaktighet och lärande. Autism är en genomgripande funktionsnedsättning som ställer krav på tydlig struktur, på små grupper och på pedagoger som har kunskap och erfarenhet av funktionsnedsättningen för att barnet ska kunna få det stöd det har rätt till.

”Förskolan ska erbjuda barnen en god pedagogisk verksamhet, där omsorg, fostran och lärande bildar en helhet”. (Skolverket 2010a, s 5).

Förskolans läroplan, Lpfö-98 (Skolverket 2010a), har reviderats och en ny skollag har antagits. Enligt den nya skollagen (Skolverket 2010b) blir förskolan en egen skolform och omfattas av begreppen utveckling och lärande. Förskolechefen får ansvar för den övergripande organisationen av det pedagogiska arbetet, att ett systematiskt kvalitetsarbete genomförs och dokumenteras, att barn i behov av särskilt stöd får det stöd de behöver och att det finns ett samarbete med övriga skolformer, fritidshem och det omgivande samhället kring dessa barn. Förskolechefen har också ansvar för personalens kompetensutveckling. Förskolläraren ansvarar för att uppföljning, utvärdering och utveckling av verksamheten görs och att utvecklingssamtal genomförs för alla barn.

”Förskolan ska vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran, utveckling och växande. Förskolans uppgift innebär att i samarbete med föräldrarna verka för att varje barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar. Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktig, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn ska få erfara den tillfredsställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen” (Skolverket 2010a s 5).

Under många år arbetade jag på en specialavdelning för barn med autism. Avdelningen låg i en förskola tillsammans med en småbarnsavdelning och en 3-5 avdelning. Vår avdelning hade 4-6 platser avsedda för barn med diagnos inom autismspektra och fyra pedagoger arbetade på avdelningen. De flesta barn som kom till oss hade först gått på vanlig förskole- eller resursavdelning men av olika anledningar hade detta inte fungerat. Många av barnen hade fått pröva olika verksamhetsformer vilket ofta medförde oroliga barn och frustrerade föräldrar. Barnen som kom till oss hade alla sina individuella behov av anpassningar för att förstå, samspela och vara delaktigt. Vissa barn började förstå meningen med samspel och kommunikation medan andra barn hade en djupare autism eller tilläggshandikapp som utvecklingsstörning vilket gjorde det svårare att förstå. Vi arbetade med att på olika sätt tydliggöra vardagen och skapa en struktur där barnet lättare kunde förstå vad som förväntades av det. Genom olika arbetssätt motiverades barnet till samspel och kommunikation. Det var viktigt att utgå från barnets nivå och vad barnet tyckte om samt att skapa en struktur som fick barnet att vilja delta. Arbetet med att skapa ett förtroendefullt samarbete med föräldrar var en mycket viktig del av verksamheten och framstegen blev tydliga då vi arbetade mot samma mål. Under de två sista åren valde tre av avdelningens föräldrar att delta i intensivinlärningsprogram som habiliteringen ansvarade för. Arbetet var intressant men många frågor kring detta arbetssätt uppkom. Vi hade under alla år återkommande fortbildning inom autismområdet men det var ofta svårt att få handledning med specifik inriktning mot autism. Vid de tillfällen då det möjliggjordes gav det oss värdefull kunskap om vårt förhållningsätt samt olika metoder. Verksamheten kunde utvecklas om arbetslaget hade ett öppet och reflekterande samtalsklimat samt om den gemensamma och enskilda planeringen

kunde genomföras. Min kunskap och erfarenhet kring hur förskolan utformar verksamheten för barn med autism omfattar främst den specialverksamhet där jag arbetat. Det vore därför intressant att få ta del av hur arbetet med barn som har diagnos autism är utformat inom andra förskoleverksamheter.

2 Syfte

Syfte med studien är att undersöka hur tre förskollärare i förskolan beskriver att stödet för barn med autism är utformat och organiserat.

2.1 Frågeställningar

- Hur beskriver förskollärarna att stödet kring barn med autism ser ut?
- Hur beskriver förskollärarna det stöd de själva får kring barnet med autism?
- Hur beskriver förskollärarna samarbetet kring barnet med autism?

3 Litteratur och tidigare forskning

Litteraturdelen inleds med de teoridelar som är aktuella för studien. Därefter lyfter jag fram kunskap om funktionsnedsättningen autism och de styrdokument och åtgärder som stöder sig på nationell och internationell forskning. Slutligen lyfts de pedagogiska insatserna och arbetssätten fram som litteraturen stöder.

3.1 Sociokulturell teori.

Det sociokulturella perspektivet genomsyrar förskolans syn på barns lärande. Grunden är att barns utveckling sker i socialt samspel med dess omgivning i högre grad än att det är en individuell process, enligt Säljö (2005). Förskolans läroplan Lpfö 1998 utgår från sociokulturella teorier kring barns lärande.

”barn lär genom att kommunicera och samspeja med andra människor och med sin omgivning” (enligt Säljö beskrivet av Pramling 2010, s 10).

I det sociokulturella perspektivet ser man inte i första hand till individuella processer då kunskap konstrueras, istället lägger man tyngdpunkten på att kunskap konstrueras genom socialt samarbete i en kulturell kontext, enligt Säljö (2005). Det sociokulturella perspektivet utgår från Lev Vygotskys (1999) teorier om tänkande och språk. Vygotsky menar att lärande sker mellan människor där lärande handlar om att förena tänkande och språk. Författaren

menar att vi endast kan uppfostra eller förändra oss själva. Det är genom egna erfarenheter som de egna reaktionerna förändras. Därför menar författaren att vi måste utgå från barnets intresse och erfarenhet. Leken är det mest värdefulla redskapet för lärande och där barnet kan träna just den kunskap barnet för tillfället behöver. Vygotsky (1999) myntade begreppet den proximala eller närmaste utvecklingszonen. Begreppet kan förklaras med skillnaden mellan det en person kan klara på egen hand och den nivå som hon kan uppnå med hjälp av samtal eller i interaktion med någon. Författaren menar att människan aldrig slutar att utvecklas men för att utvecklas behöver barnet vägledning eller hjälp av viktiga personer i sin omgivning. Barn lär på många olika sätt och har olika erfarenheter med sig då de börjar i förskola. Pramling (2010) menar att då barn lär sker en förändring i sättet att uppfatta, uppleva och ge uttryck för något. Författaren menar vidare att det är viktigt att man som lärare tar barnets perspektiv och med det menas att man försöker förstå vad barnet säger eller gör utifrån barnets synsätt. Pramling (2010) menar också att lärande handlar om att urskilja något. Lärarens uppgift är att ge barnet möjlighet att urskilja det de förväntas lära sig. Denna möjlighet kan ges om läraren ser till att vissa delar av det som barnet förväntas lära sig varierar medan andra delar inte varierar.

3.2 Variationsteorin

Holmqvist (2004) menar att Wings symptomtriad uttrycker brister eller begränsningar och att även teorierna kring kognition d.v.s. mentalisering, central koherens och exekutiva funktioner i stor utsträckning visar på brister som personer med autism har. Holmqvist frågar sig hur detta ”bristmodellstänkande” (s 45) påverkar oss. Hon anser att den sociokulturella teorin inte räcker för att förklara hur vi lär oss. Författaren har i sin forskning istället utgått från att försöka förklara hur individer med autism lär sig nya saker för att på detta vis utveckla deras möjligheter till lärande. Holmqvist menar att det är viktigt att utarbeta en pedagogik som utgår från att personer med autism kan utveckla en förmåga att förstå sammanhang. Författaren menar att det är svårt att enbart förklara hur vi lär oss genom att utgå från en sociokulturell teori. Lärande sker i kommunikation med andra personer i det sociala och kulturella sammanhang barnet befinner sig. Teorin utgår från social interaktion, det som barn med autism har stora begränsningar i. Författaren menar vidare att vi kanske inte enbart kan ha arbetssätt där vi skalar av miljöer och tydliggöra vissa delar. Vi måste istället förstå vad i en lärande process som är viktigt för en person med autism. Holmqvist beskriver att vi måste arbeta fram ett sätt där vi kan se den kritiska punkt då lärande sker. Utgångspunkten måste då vara en teori där man i första hand ser autism som ett funktionshinder där förmågan att lära nytt och organisera nya kunskaper och färdigheter på olika sätt är starkt begränsad. Här menar Holmqvist att variationsteorin som håller på att utarbetas av Marton m.fl. (Holmqvist 2004) är ett viktigt redskap.

”Variationsteorin utgår från att allt lärande är beroende av att det sker någon form av variation i de mönster vi skapar av omvärlden, och lärarens förmåga att i en lärande situation skapa en dimension av variation påverkar lärandets utfall”. Holmqvist (2004, s 77).

Holmqvist (2004) tar upp tre faktorer som är viktiga i lärprocessen:

- Urskiljning menas att ett barn med autism lätt kan urskilja detaljer men kan inte överföra denna förmåga till att utveckla lärandet utan blir fixerad vid detaljer. En person med autism har alltså svårt att skifta perspektiv vilket man kan säga är innebörden av att lära. Detta medför, skriver Holmqvist att barn med autism har svårt att fokusera på det väsentliga men att lärandet underlättas om det sker i mindre grupp eller enskilt.

- Simultanitet menar författaren har att göra med samtidigt, förmågan att se del och helhet. En person med autism kan sakna förmågan att urskilja det enskilda ordet och förståelsen att ordet kan ha olika betydelser beroende på sammanhanget i meningen.
- Variation menar Holmqvist att lärande sker då man får en variation av omvärldsupplevelser eller då man upplever motsatser och avvikelser. Ett barn med autism måste tränas i olika sociala sammanhang för att förstå att det t.ex. går att äta på andra platser än bara vid det egna matbordet.

För att kunna välja rätt metod måste alltså en analys göras av vilken förförståelse barnet med autism har av det som han/hon ska lära sig. Vilken form av variation som behöver ske måste analyseras, menar Holmqvist (2004) och först därefter kan en individuell undervisningsplan utarbetas.

3.3 Systemteori.

Alla barn har rätt att utvecklas utifrån sina förutsättningar, för att möjliggöra detta måste vuxna samverka. Det är viktigt att de vuxna runt barnet har insikt av betydelsen av samverkan och en förståelse för att alla personer runt barnet är viktiga, att de påverkar och är ömsesidigt beroende av varandra, enligt Andersson (2003). Systemteorins grundsyn innebär att ha ett perspektiv som tar med hela människans tillvaro där alla delar är beroende av varandra, menar författaren.

”ett system är en helhet sammansatt av olika delar, som är ömsesidigt beroende av varandra. Ingen del kan påverkas utan att alla delar i systemet påverkas. Delarna hänger ihop i sitt samspel med varandra på ett karaktäristiskt sätt, som gör att deras samverkan uppfattas som en enhet” (Andersson 2003, s 20).

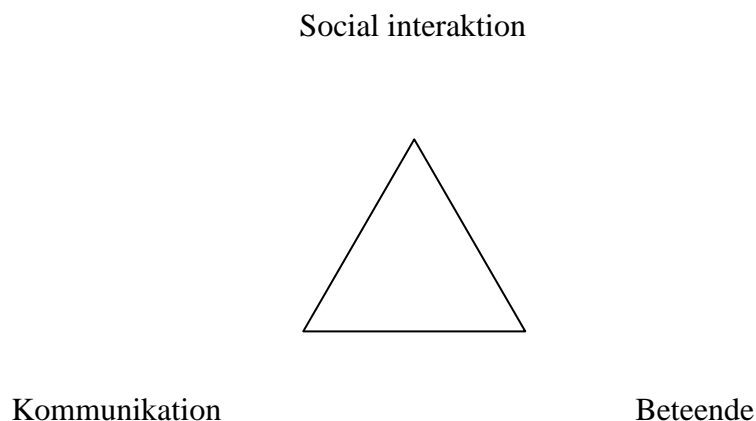
Förskolan är enligt lag skyldig att ta emot barn i behov av särskilt stöd och att dessa barn ska få det stöd de behöver. Barn som behöver särskilt stöd för sin utveckling, stöd utöver generell pedagogik, får detta genom specialpedagogiken. Enligt Björk-Åkesson (2009) handlar specialpedagogiken om att för alla barn skapa så goda förutsättningar som möjligt till lärande. Författaren tar i sin text upp specialpedagogiken utifrån ett systemteoretiskt synsätt. Hon menar att med detta synsätt visar man att barns utveckling och lärande påverkas av många olika faktorer, därför är det viktigt med många olika slags åtgärder för att barnet ska få en bra start i livet. Detta kräver samverkan mellan olika stödsatser och att de som arbetar nära barnet har kunskaper inom många områden. Björk-Åkesson (2009) refererar till Guralnik et al och beskriver att i förskolans specialpedagogik ingår det som internationellt kallas tidig intervention (Early Childhood Intervention, ECI). Detta är ett tvärvetenskapligt område som omfattar små barns utveckling, lärande och hälsa fram till skolstart.

3.4 Autism

Autism är, enligt Alin Åkerman och Liljeroth (1998), en genomgripande funktionsnedsättning. Författarna skriver att den är medfödd och har att göra med funktionsavvikelser i det centrala nervsystemet. Det kan finnas stora skillnader mellan barn med samma diagnos. Enligt Wing (1996) kan detta bero på att symtomen ser olika ut och påverkar barnets vardag på olika sätt. Barnets unika personlighet påverkar också och de kognitiva förmågorna kan variera från svår utvecklingsstörning till hög intelligensnivå. Det är en funktionsnedsättning som är livslång men med hjälp av tidig diagnostisering och riktade pedagogiska insatser sker en långsam förbättring enligt Wing. Hon menar vidare att undervisning hjälper till att utveckla hela barnets kapacitet oavsett hur stor eller liten denna

är. Autism brukar sägas vara en symptom diagnos och det betyder att man utgår från barnets beteende för att kunna ställa diagnos. Under slutet av 1970-talet tog forskarna Lorna Wing och Judith Gould fram en beskrivning av vad som är gemensamt för individer med autismdiagnos oavsett vilken begåvningsnivå de befinner sig på, enligt Västerbro (2007).

Bilden nedan beskriver dessa tre symptom områden och kallas även Wing's triad.

Då diagnos autism ställs krävs genomgripande och kvalitativa begränsningar inom områdena (Wing, 1996). Symtom ska ha visat sig innan barnet fyllt tre år, vilka medför svåra begränsningar för barnet.

- Förmåga till social interaktion,
- Förmåga till ömsesidig kommunikation,
- Föreställningsförmåga vilket påverkar fantasi, lek, beteende och intressen.

Wing (1996) beskriver också att bakom symptomtriaden finns det fler avvikelser som är grundläggande i den psykologiska funktionen.

”Det är troligt att det finns en oförmåga att sätta samman olika typer av information från tidigare minnen och nutida händelser för att förstå upplevelser, för att förutsäga vad som kommer att hända i framtiden och för att göra upp planer. Människor med autism kan inte tolka världen och upplever det svårt att lära av erfarenheter. De finner det svårt att organisera sig i tid och rum”(Wing 1996 s 27).

Kognitiva förmågor som uppmärksamhet, imitation, symbolhantering, begreppsbildning och generalisering är grundläggande för inlärningsförmågan men dessa är alltså starkt begränsade hos barn med autism. Barnen har stora svårigheter att sortera, bearbeta och prioritera alla de intryck och den information som hjärnan tar emot. Wing menar att förmågan att kunna skilja mellan det som är viktigt och oviktigt är nedsatt. Enligt Klasén McGrath (2009) pekar nuvarande forskning på tre viktiga områden:

- **Mentalisering:** Barnet visar inte intresse för samspel och lekar där delad uppmärksamhet är en vikt del. Det finns en bristande förmåga att förstå att det finns en

skillnad mellan det egna tänkandet och att andra människors sätt att tänka, känna och handla. Detta brukar även kallas Theory of Mind.

- Central Koherens: Detta betyder att barnet ser detaljer men har en bristande förmåga att se sammanhang och helhet. Förmågan till kommunikation försvåras och det blir svårt att förstå händelser och människors beteenden.
- Exekutiva funktioner: Dessa funktioner har med samordning av olika typer av information att göra och ligger bakom allt målinriktat beteende. Detta betyder för ett barn med autism att varje situation upplevs som unik och skild från de övriga. De exekutiva funktionerna brukar beskrivas som förmågan att planera och prioritera, komma igång med uppgifter och sedan hålla fokus men också att kunna ändra fokus. Här ingår också motivation, impuls kontroll, aktivitetsnivå, arbetsminne och att lära av sina erfarenheter.

3.5 Diagnos

Enligt Wing (1996) brukar föräldrars berättelser om de tidigaste tecknen på att allt inte står rätt till vara att det verkar som barnet inte hör, inte är intresserad av samspel eller lekar som innebär att dela andra människors uppmärksamhet. Barnet pekar inte, försöker inte skapa ögonkontakt, är alltför stillsam eller mycket svår att trösta. Alin Åkerman och Liljeroth (1998) beskriver vägen till diagnos autism som en lång process med tidskrävande medicinska, psykologiska, sociala och pedagogiska kartläggningar. Denna process är mycket smärtsam för föräldrar. Det är många känslor som väcks och föräldrarna måste omvärdera och göra förändringar i vardagslivet, menar författarna. Då ett barn utreds för autism används två internationella diagnosmanualer DSM-IV-TR (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) och ICD-10 (International Classification of Diseases). Dessa manualer utgår från Wing's triad.

”Funktionshindren i social interaktion, kommunikation och fantasi och de därav följande repetitiva beteendemönster är den sammanbindande länken för alla former av autism oavsett vilka andra tillstånd som förekommer”, (Wing 1996, s 103).

Autismen ser olika ut från barn till barn. Begreppet autismspektrum är ett samlingsnamn där flera olika tillstånd med gemensamma begränsningar inom områdena social interaktion kommunikation och föreställningsförmåga finns samlade. Wing och Gould (Wing 1996) införde begreppet autismspektrum för att beskriva den variation av avvikelser som finns inom spektrumet. Wing beskriver att det ofta förekommer att barn med autism har någon ytterligare svårighet som exempelvis utvecklingsstörning, ADHD eller epilepsi. Författaren menar vidare att den viktigaste uppgiften då diagnos ställs är att se om barnet har autismspektrumstörning och därefter göra en bedömning av barnets färdigheter så att barnet snabbt får den hjälp det behöver.

3.6 Kommunikation och samspel

Svårigheter som visar sig under förskoleåldern bland barn inom autismområdet är framförallt bristen på kommunikationsförmåga och socialt samspel. Alin Åkerman och Liljeroth (1998) beskriver kommunikationsförmågan som avgörande för barnets utveckling. Språk och talutveckling är ofta mycket försenat eller uteblir helt och barnet har svårt att förstå meningen med att kommunicera och söker därför inte kontakt med andra, enligt författarna.

Kommunikationen påverkas av detta och blir begränsad både till djup och till innehåll. De barn som utvecklar tal har ofta problem med språkförståelse och att själva uttrycka sig. Det är vanligt att barnet har en konkret språkförståelse eller inte använder språket kommunikativt. Wing (1996) tar upp att barn med autism kan börja imitera andra barns fraser och meningar men har sedan svårt att gå vidare i sin utveckling och kan stanna i en form av ekotal vilket innebär att man upprepar orden utan att förstå dess mening. Författaren beskriver också de svårigheter som finns med att förstå den icke-verbala kommunikationen alltså gester, ansiktsuttryck och mimik. Barn med autism är ingen enhetlig grupp och samspelet kan se ut på många olika sätt. Wing beskriver vissa barn som socialt avskärmade, de reagerar inte då man talar med dem och agerar som om andra människor inte fanns. Andra barn är passiva och gör ofta det som de blir tillsagda att göra. De kan vara med i enklare lekar men har svårt att hänga med då leken ändrar form. Hon beskriver också barn med autism som är mer socialt aktiva men på ett sätt som visar att de saknar förståelse för hur man samspekar med andra människor. De kan verka tjatiga och inte bryr sig om vad andra människor känner.

3.7 Beteende avvikelser

Barn med autism uppvisar ofta tidiga beteendeavvikelser och har en begränsad repertoar av beteenden och intressen. Detta bottnar, enligt Wing (1996) i den nedsatta förmågan att fantisera och då blir det svårt att hitta på nya saker att göra. Barnet gör istället sådant de redan kan eller kopierar vad de ser eller hör och utvecklar inte leken som andra barn gör. Det är vanligt med repetitiva aktiviteter eller rutiner som barnet har svårt att förändra. En del barn utvecklar specialintressen, ofta inom områden där det finns exakta fakta. Det förekommer också ofta stereotypier. Wing beskriver dessa som allt från gungande rörelser, tå gång och viftningar till fascination av snurrande föremål. Hon beskriver också olika reaktioner på sensorisk stimuli. Vissa barn kan vara mycket känsliga för ljud eller synintryck andra för t.ex. beröring, smak och smärta.

3.8 Styrdokument

Förskolans läroplan trädde i kraft 1998 (Lpfö 98) och anger mål att sträva mot där det individuella barnets lärande och utveckling står i centrum.

”målen är av kvalitativ natur snarare än kvantitativ, varför fokus är på förändring av barns kunnande och skapande av mening. Förskolan har inga individuella kunskapsmål och det förekommer inga betyg eller formella omdömen men däremot ett krav på dokumentation som möjliggör utvärdering av den pedagogiska verksamheten” (Pramling 2006 s 21-22).

Lpfö-98 reviderades 2010 för att stärka det pedagogiska uppdraget. Enligt utbildningsdepartementets promemoria (2010) ska förskolan bättre kunna stimulera barns naturliga lust att lära och att förskolan i högre utsträckning bör ge tidig pedagogisk stimulans för barns språkliga och matematiska utveckling och utgå från det enskilda barnets intressen, erfarenheter, behov och förutsättningar. Detta är viktigt för alla barns lärande men blir än viktigare för barn i behov av särskilt stöd.

”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Personalens förmåga att förstå och samspeka med barnet och få föräldrarnas förtroende är viktig, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn ska få erfara den tillfredsställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen”(Skolverket 2010a s 5).

I dag talar forskningen enligt Pramling och Sheridan (2010) alltmer om de viktiga första årens lärande men också när det gäller hur man förhåller sig till sin omvärld och andra människor. Därför blir förskolans roll alltmer viktig. Förskolans läroplan bidrar till att synliggöra barns lärande och utveckling menar Pramling och Sheridan och den lyfter fram de rättigheter små barn har till att få möjlighet att utveckla de kunskaper de behöver idag och i framtiden. Förskolan ska enligt läroplanen ge en helhet mellan omvårdnad, fostran och lärande. Alla barn behöver ges utmaningar utifrån sina förutsättningar. Författarna menar vidare att det viktigaste i att skapa god kvalitet i förskolan är lärarens egen kompetens men också förmåga att möta och förhålla sig till barnen utifrån deras egna förutsättningar.

”Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska prägla arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte ska fördelas lika” (Skolverket 2010a s 5).

Det är förskolans verksamhet som ska dokumenteras men för att kunna göra detta ska ”barns utveckling och lärande kontinuerligt relateras till de förutsättningar verksamheten erbjuder för lärande enligt intentionerna i läroplanen” enligt Utbildningsdepartementet (2010, s 19). Förutsättningar som hur den fysiska miljön är organiserad både inom- och utomhus samt hur tillgänglig denna är, hur dagen är strukturerad, de vuxnas bemötande och material som utmanar barnens lärande och utveckling har stor betydelse. Den nya läroplanen talar om att ett systematiskt kvalitetsarbete ska utformas. Syftet med detta är enligt Pramling et al.(2010, s 5) att ”identifiera vilka förutsättningar som är nödvändiga för arbetet mot de nationella målen”. Här handlar det om att på ett bättre sätt utveckla arbetsprocesser, att kunna bedöma resultat och måluppfyllelse mer effektivt, samt att förbättra kvaliteten genom att upptäcka vilka förändringar som behöver göras i verksamheten.

Delaktighet är ett centralt begrepp i förskolans läroplan och handlar enligt Eriksson (2009) om att bli sedd och hörd samt att barnet ges möjlighet att uttrycka sina tankar men också att någon visar intresse för barnets tankar. Arbetslagets förhållningssätt är då viktigt. Författaren menar att det behövs ett möjlighetsinriktat förhållningssätt där man kan tolka vad som ligger bakom barns handlingar, agerande, intentioner samt avsikter. Ett barncentrerat förhållningssätt innebär att barnets intresse och behov sätts i centrum. Författaren beskriver att barn känner sig förstådda och delaktiga i större utsträckning då vuxna kan ta barnets perspektiv. Förskolans läroplan poängterar att förskolan ska sträva efter att varje barn:

”Utvecklar sin förmåga att uttrycka sina tankar och åsikter och därmed få möjlighet att påverka sin situation/.../utveckla sin förmåga att förstå och handla efter demokratiska principer genom att få delta i olika former av samarbete och beslutsfattande” (Skolverket 2010a s 12).

Förskolan ska enligt den reviderade läroplanen (Skolverket 2010a) genomföra ett systematiskt kvalitetsarbete där förskolans verksamhet ska dokumenteras. Detta görs genom att relatera barns utveckling och lärande till målen i läroplanen. Här är det viktigt att barn i behov av särskilt stöd får det stöd de behöver och för att tydliggöra detta behövs en god dokumentation av mål och metoder

ICF-CY (Ibragimova 2009) är ett styrdokument som Världshälsoorganisationen (WHO) har utvecklat och som enligt författaren kan vara ett verktyg för att beskriva hur t.ex. barn med autism fungerar i förskolemiljön men även vikten av hur förskolans miljö är utformad så att barnet kan fungera i verksamheten. ICF-CY är enligt författaren en internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa och finns som version för barn och ungdomar. Den visar på faktorer som är viktiga för att barn ska fungera och utvecklas i olika miljöer. Ibragimova (2009) beskriver ICF-CY som ett verktyg för att kunna göra en allsidig bedömning av barn och ungdomar. Det är en klassifikation som erbjuder en

förteckning över vad som är viktigt för att barn ska utvecklas i olika miljöer. Den ger också en möjlighet till att sortera information så den blir tydlig och överblickbar. Författaren beskriver hur ICF-CY fokuserar på faktorer som visar hur barn fungerar psyksikt eller fysiskt, hur delaktigt ett barn kan vara i vardagliga situationer men också om miljön runt barnet är ett stöd eller ett hinder för hur barnet fungerar. Ibragimova menar vidare att ICF-CY är ett verktyg som kan användas för att visa hur barn i behov av särskilt stöd fungera i aktiviteter i förskolan men också att själva förskolemiljön har stor betydelse för hur barnet fungerar. Zackrisson, Rydman & Björk-Åkesson (2001) beskriver att det viktiga är att se till barnets funktionella kapacitet med det menas vad barnet verkligen gör i sin miljö och att man skiljer på vad barnet kan göra och vad barnet verkligen gör.

Styrdokument som FN:s konvention om barns rättigheter har Sverige som många andra länder skrivit under. Detta innebär att Sverige har utarbetat en plan för hur vi ska följa dessa regler. Riksdag, landsting och kommuner ska ta hänsyn till barnkonventionen vid beslutsfattande. Barnkonventionens artiklar gäller alla barn och artikel 23 handlar specifikt om barn med funktionshinder.

”Länder ska se till att barn med funktionshinder får ett bra liv. Barn med funktionshinder ska kunna gå i skolan och vara med i samhället på andra sätt. Barnet och barnets familj ska få den hjälp de behöver. Hjälpen ska vara gratis eller så billig att människor ska ha råd att ta emot hjälp. Länder ska tillsammans lära sig mer om hur de kan hjälpa barn med funktionshinder på bra sätt. Rika länder ska hjälpa fattiga länder”(Utrikesdepartementet 2003 s 14).

Med stöd av barnkonventionen ska kommuner och landsting arbeta för att barn med olika funktionsnedsättningar får det stöd de behöver. Föräldrar till barn med diagnos autism och personer som arbetar nära barnet kan återöppna konventionen i sin strävan att skapa goda förutsättningar för barnets utveckling och att barnet och familjen får den hjälp de behöver.

Salamancadeklarationen (2001) antogs av FN organet UNESCO 1994 och beskriver hur skolan ska anordna undervisning för barn i behov av särskilt stöd. Den utgår från barns rätt till utbildning och ser till varje barns inlärningsbehov, intresse och unika egenskaper. Deklarationen tar upp vikten av integration.

”Barn i behov av särskilt stöd måste ha tillgång till ordinarie skolor och att denna integrations tanke är ett bra sätt att bekämpa diskriminerande attityder” (Salamancadeklarationen 2001, s 5).

Salamancadeklarationen utgår från FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättningar.

3.9 Tidiga insatser

Forskningen visar att tidiga insatser är viktigt för att ett barn med autism ska få goda utvecklingsmöjligheter enligt Klasén McGrath (2009). Hon menar också att det är av stor betydelse att föräldrar och andra personer i barnets närhet får information och utbildning i vad funktionsnedsättningen innebär. Detta tillsammans med välplanerade och anpassade stödåtgärder kan ge barnet hjälp i sin utveckling. Insatserna måste bygga på kunskaper om autism och hur det påverkar inlärningsförmågan. Ett av huvudmålen är att barnet ska få hjälp med att utveckla en fungerande kommunikation. En anpassad förskole- och skolgång är för barnet en viktig förutsättning

3.10 Habiliteringen

Habiliteringen (2011) inom Västra Götalandsregionen vänder sig till barn, ungdomar och vuxna med medfödda eller tidigt förvärvade funktionsnedsättningar som ger svårigheter i vardagen. Barn och ungdomshabiliteringens sektion utgår från en helhetssyn som innebär samverkan mellan medicinska, pedagogiska, psykologiska och sociala insatser utifrån barnets/ungdomens behov.

Föräldrar och barn ges möjlighet till stort inflytande och självbestämmande.

Inom habiliteringen finns samverkansprojekt ”Tidig upptäckt, tidiga insatser TUTI” (2009). Projektet bedrivs inom habiliteringen i Göteborg och södra Bohuslän och innehåller riktade insatser för små barn med autism. Föräldrar erbjuds start paket med föreläsningar för att ge grundläggande kunskaper om funktionshindret, konsekvenser i vardagen samt hur man kan arbeta med detta. Föräldrar erbjuds också att välja mellan traditionella/eklektiska insatser eller intensivinläring.

Arbetsätten har enligt projektet (2009) olika teoretisk grund, utvecklingspsykologisk- samt inlärningspsykologiskgrund. Det ställs också olika krav på föräldrarnas egen arbetsinsats. Habiliteringen har gett förskolor handledning och stöd även innan detta projekt startat. Barnet genomgår ofta ett test där det framkommer vad barnet kan och gör inom olika områden men också vad barnet är på gång att lära. Detta ska vara ett verktyg i förskolans arbete med barnet.

3.11 Arbetssätt

Följande arbetssätt är vanligt förekommande i arbete med barn som har diagnos autism och berörs av respondenterna i intervjuerna som senare följer. Dessa arbetssätt finns också med i habiliteringens insatser. TEACCH, TBA och tydliggörande pedagogik.

TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children) är ett arbetssätt som utvecklades i USA på 1960-talet. Tanken är att man i ett nära samarbete med familj och barn ska utarbeta ett individuellt anpassat innehåll. Det är viktigt med tidig diagnos så att insatserna kan starta redan i förskolan menar Alin Åkerman & Liljeroth (1998). Inom TEACCH programmet talar man om att autism kan ses som en egen kultur (Holmqvist 2004) Man utgår från barnets starka sidor och intressen. Självständighets träning är en viktig del liksom att barnet inte ska bli överstimulerat genom att få för mycket intryck. Visualisering och motivation är andra viktiga delar enligt Alin Åkerman & Liljeroth. Miljön anpassas så att det finns en tydlighet i vad barnet ska göra, var barnet ska vara och vad som förväntas av barnet. Det viktiga är att utveckla barnets förmågor genom att anpassa lärandemiljön. Holmqvist betonar att TEACCH metoden inte har för avsikt att träna bort barnets egenheter, utan att barnet bör accepteras som det är.

TBA (tillämpad beteende analys) ska enligt Beckman (2008) med hjälp av beteende inriktade insatser lära barn med autism att utveckla olika viktiga funktioner. Det är viktigt att inläringssituationerna är motiverande och att barnet upplever framgång. Det beteendeinriktade perspektivet säger att autism beror på biologiska avvikelser. Man kan se på dessa avvikelser som att ett barn med autism gör mycket av vissa saker och för lite av andra och att fokus ligger inte på de bakomliggande orsakerna till svårigheterna, beskriver autismforum. Fokus ska ligga på styrkor, svagheter och vad som motiverar barnet. Ny inläring sker med vuxen som påbörjar och styr träningen. Då barnet lärt något nytt för man över färdigheten i naturliga sammanhang och i olika miljöer. Träningen delas upp i mätbara enheter.

Tydliggörande pedagogik är, enligt Andersson och Nilsson (2008) ett arbetssätt som syftar till att göra miljön, människor och aktiviteter så begripliga som möjligt så att individen med autism kan bli delaktig och självständig. Det är viktigt att alla kring barnet har kunskap om vad autism innebär men också känner till barnets starka och svaga sidor. Anpassningar av den fysiska och pedagogiska miljön måste göras utifrån barnets förutsättningar. Individuella arbets- och aktivitets system utformas. Det är viktigt att hitta metoder och redskap som tydliggör. Detta kan t.ex. vara olika former av scheman, personliga guideböcker och tydliggörande av tid. Det är viktigt att göra en kartläggning av omgivningen och se på vilket sätt omgivningen behöver anpassas. Kartläggning av de personliga förutsättningarna behöver också göras. Där utgår man från vilka styrkor barnet har och vad det är som gör att barnet lyckas. Tydliggörande pedagogik handlar mycket om att få svar på när något ska hända, hur länge och hur det ska gå till.

De olika arbetssätt som används visar på olika synsätt och pedagogiska skolor. Föräldrar och förskolepersonal behöver goda kunskaper om de olika arbetssätten för att kunna ta ställning till vad som passar det enskilda barnet och familjen. Habiliteringen har här en viktig roll att fylla.

5 Metod

Undersökningen har utförts med kvalitativ ansats vilket enligt Stúkat (2005) innebär att tolka och förstå de resultat som framkommer, inte att generalisera, förklara och förutsäga. Fokus i undersökningen är att beskriva och förstå. Detta överensstämmer med den form av öppna intervjuer som kan hjälpa mig att bäst kunna nå mitt syfte. Stukat beskriver hur materialet kan bearbetas genom att olika former av kvalitativ analys används. Han menar också att forskarens förförståelse är en viktig del av tolkningen. Jag hoppas att min egen kunskap och erfarenhet inom området är en tillgång men jag är medveten om att mina erfarenheter också kan färga resultatet. Kvalitativ forskning kritiserar för att vara subjektiv och att tillförlitligheten kan ifrågasättas då undersökningspersonerna oftast är få, enligt Stúkat.

5.1 Urvalsprocess

Jag var intresserad av att få en bild av hur stödet kan se ut för barn med diagnos autism som ingår i olika förskoleverksamheter förutom den specialverksamhet som jag själv arbetat i. Jag valde att intervjua förskollärare som har barn med diagnos autism inskrivna på sin avdelning och utgick från den del av kommunen där jag arbetar. Genom resursenhetens specialpedagoger, som har kunskap om alla barn i behov av särskilt stöd i området kunde jag få tag på olika förskoleavdelningar där barn med autism fanns inskrivna. Jag tog kontakt med förskollärare på de olika avdelningarna och framförde min idébeskrivning av C-uppsatsen, dess syfte samt en förfrågan om någon av förskollärarna ville medverka i en intervju. Det framkom att på en av avdelningarna gick det aktuella barnet på utredning för eventuell diagnos autism. Frågan kom upp om denna avdelning var lämplig att ha med i studien men då avdelningen haft flera barn med diagnos autism inskrivna under tidigare år tog jag i samråd med min handledare med denna avdelning.

5.2 Undersökningsgrupp

Undersökningen genomfördes på tre olika förskolor i en västsvensk kommun. Jag har själv närhet till området. Detta har varit till fördel då jag kunnat utnyttja min kunskap om området, de kontakter jag har och då också besparat mig tid. Den första intervjun genomför jag på avdelningen Vitsippan. Detta är en resursavdelning med 16 barn, för närvarande är barnen i åldern 2-6 år. Här arbetar två förskollärare och två barnskötare. Det finns på avdelningen fem platser avsedda för barn i behov av särskilt stöd. Avdelningen har under åren haft olika barn med diagnos autism inskrivna. I nuvarande grupp är ett barn under utredning för eventuell autismdiagnos. På den andra förskolan intervjuade jag en förskollärare som arbetade på resursavdelningen Snödroppen. Avdelningen har 16 barn inskrivna varav fem barn har behov av särskilt stöd. Ett barn har diagnos autism, ett yngre barn håller på att utredas för eventuellt samma diagnos och två av de andra fem barnen har andra typer av diagnoser. Avdelningen har tre förskollärare och en barnskötare. Den tredje intervjun sker på avdelning Blåklockan som är en ordinär 3-5 avdelning med 22 inskrivna barn varav ett av dessa barn har diagnos autism. Barnet har enskilt stöd vilket innebär att en stödperson arbetar på avdelningen under den tid barnet är på förskolan. Stödpersonen ingår i ett resursteam som lyder under en annan chef. Avdelningen har tre heltidstjänster men då en pedagog arbetar 80 % kommer ytterligare en personal in och löser av på avdelningen.

Resursavdelning	Vitsippan	16 barn 2-6 år varav 5 barn i behov av särskilt stöd.	2förskollär. 2 barnsköt.
Resursavdelning	Snödroppen	16 barn 3-5 år varav 5 barn i behov av särskilt stöd.	3förskollär. 1 barnsk.
Ordinäravdelning	Blåklockan	22 barn 3-5 år varav 1 barn i behov av särskilt stöd	1förskollär 100 % 1förskollär 80 % 1 barnsk 100 % 1 barnsk 20 % 1 stödperson/ barnsk.

5.3 Intervju

Jag kontaktade de tre förskollärarna som skulle medverka i intervjuerna för att bestämma tid och plats. Jag gav förslag på dag men var noga med att vara flexibel då det på förskolorna ofta är svårt att få tid över till annat än barngruppsarbete. Förskollärarna fick själva föreslå plats som lämpade sig för intervju. Jag har arbetat med "ostrukturerade frågor" (Stukat 2005 s 39) där jag utgått från tre frågeställningar och därefter har jag intervjufrågor som fördjupat de tre huvudfrågorna. Jag har använt mig av processfrågor där frågeord använts för att få fram förskollärarnas beskrivning av hur stödet är utformat och organiserat. Enligt Andersson (1999) utforskar man skillnader och likheter genom att använda processfrågor där frågorna är till för att skapa sammanhang. Tanken var att få respondenten att från olika håll beskriva hur stödet är utformat och organiserat.

"Intervjun är fokuserad på bestämda teman, den är varken strängt strukturerad med standardiserade frågor eller helt icke-styrande". Kvale (1997, s 35)

Intervjuaren har då möjlighet att föra respondenten till olika områden men respondenten har en frihet att inom intervjuens struktur välja att beskriva det han eller hon upplever som viktigt, menar Kvale (1997). Frågorna har jag först prövat i en pilotstudie på en annan resursavdelning för att se om de var ändamålsenliga. Därefter fastställde jag frågorna i samarbete med min handledare. Intervjuerna har tagits upp med hjälp av diktafon vilka jag sedan via dator transkriberat. Intervjuerna har varit lika så tillvida att huvudfrågorna ställts till alla däremot har följd frågorna varierat då respondenterna uppfattat frågorna och dess tydlighet olika. Följande intervjufrågor har jag bedömt relevanta för att kunna ge en så utförlig bild som möjligt av hur verksamheten är organiserad och utformad.

- Kan du beskriva hur stödet kring barnet med autism ser ut?
- Beskriv arbetssätt och metoder som används.
- Hur upplever du barnets delaktighet i verksamheten?
- Kan du beskriva vilka tillfällen eller aktiviteter som fungerar bäst för barnet med autism?
- Beskriv det stöd du själv och arbetslaget får kring barnet med autism.
- Beskriv hur tid för planering, reflektion och att ta fram material ser ut.
- Kan du beskriva hur samarbetet runt barnet med autism ser ut?
- Beskriv hur dokumentationen ser ut för ett barn med autism.

5.4 Bearbetning och analys av data

De transkriberade intervjuerna bearbetades sedan genom noggrann läsning och analys. För att få en djup förståelse av det bearbetade materialet och få möjlighet att försöka tolka utsagorna såg jag hur viktigt det var att ordagrant transkribera intervjumaterialet. Vartefter jag läste igenom intervjuerna framstod olika områden inom de olika frågeställningarna som mer viktiga för studien. Beskrivningarna sammanställde jag först utifrån de olika frågeställningarna. Därigenom blev det lättare att se likheter och skillnader i beskrivningarna. Resultatet redovisas sedan genom att utifrån frågeställningar och litteratur visa på likheter och skillnader.

5.5 Reliabilitet och validitet

Stukát (2005) menar att det i kvalitativa studier är svårt att mäta reliabilitet och validitet. Dessa två begrepp står enligt författaren dels för tillförlitlighet det vill säga mätinstrumentets kvalitet, dels för giltighet det vill säga om man mäter det man ska mäta. Jag intervjuar endast tre förskollärare vilket kan försvåra tillförlitligheten, enligt Stukát. Det finns också kritik kring att kvalitativ forskning är subjektiv och beroende av vem som har tolkat den insamlade

empirin. Jag är medveten om att min förkunskap inom området både kan vara till fördel och ses som en tillgång men också till nackdel och färga mina tolkningar.

De finns många svårigheter med intervju som metod i en undersökning, enligt Stukat. Det är enligt författaren viktigt hur frågornas utformas men också själva intervjutillfället, där både omgivning och jag som intervjuperson påverkar respondenten på ett omedvetet sätt.

Respondenterna i studien har själva valt intervjuplats och vi kunde vid alla tre intervjuerna sitta avskilt och miljön var lugn. Jag upplevde att respondenterna var intresserade och villiga att beskriva hur arbetet med barn som har autism var organiserat och att de kunde ta upp både positiva och negativa delar av verksamheten. Stukat beskriver att respondenter omedvetet kan beskriva en idealbild och att det är viktigt för intervjuaren att skapa en så avslappnad och trygg miljö som möjligt. Stukat menar att intervjuarens ordval och kroppsspråk påverkar men utfallet är också beroende av intervjuarens skicklighet att följa upp vad respondenten säger. Författaren menar också att det kan vara svårt att på ett entydigt och tillförlitligt sätt göra jämförelser mellan respondenternas svar. Jag är medveten om att en mer erfaren intervjuare hade kunnat följa upp frågor på ett bättre sätt för att få en djupare bild av hur arbetet är utformat och organiserat. Resultatet är min egen tolkning av innehållet i intervjuerna. Då jag endast intervjuat tre förskollärare kan jag inte dra några generella slutsatser. Jag tycker ändå att jag genom intervjuerna fått fram relevanta beskrivningar av de olika verksamheterna, och att det varit en bra och lärorik metod.

5.6 Etiska överväganden

Undersökningens etiska frågor tar jag här upp enligt Vetenskapsrådets forskningsetiska regler (2002). Respondenter och specialpedagoger på resursteam har alla informerats om uppsatsens syfte, hur jag har tänkt gå tillväga samt att resultatet kommer att presenteras vid ett examinationstillfälle detta enligt informationskravet. Förfrågan om medverkan ställdes till avdelningarnas förskollärare och deltagarna har själva fått bestämma om de velat medverka i studien, enligt samtyckeskravet. De har fått bestämma tid och plats utifrån vad som för dem varit genomförbart. Då intervjuerna berört förskollärarnas syn på hur verksamheten är utformad och organiserad för barn med autism och jag inte har varit med i barngruppen har samtycke från vårdnadshavare inte varit aktuellt

Intervjumaterialet behandlas enligt konfidentialitetskravet och därför ska inte några uppgifter som kan röja förskolornas eller förskollärarnas identitet finnas med. De har alla godkänt att intervjuerna tagits upp med diktafon för att sedan transkriberas med hjälp av dator. Detta material kommer sedan att tas bort och inga uppgifter som kan röja identitet tas med.

Jag är även medveten om nyttjandekravet som innebär att information som samlas in bara får användas för forskningsändamål.

6 Resultatredovisning

Resultatet bygger på empirisk data från tre intervjuer kring tre förskollärares beskrivning av hur stödet för barn med autism är utformat och organiserat i förskolan.

Jag utgår från frågeställningarna för att hitta likheter och skillnader i beskrivningarna. Detta återkommer jag till i en fördjupad diskussion efter respektive frågeställning. Kapitlet avslutas med en resultatdiskussion.

- Hur beskriver förskollärarna att stödet kring barnet med autism ser ut?
- Hur beskriver förskollärarna det stöd de själva får kring barnet autism?
- Hur beskriver förskollärarna samarbetet kring barnet med autism?

Den första frågeställningen handlar om avdelningens struktur i stort men även om anpassningar som görs riktade till barnet med autism, om speciella arbetssätt används och hur förskollärarna tycker att de kan möjliggöra delaktighet för barnet med autism. Den andra frågan handlar om vilket stöd förskollärarna själva anser sig få som t.ex. utbildning och handledning. Den tredje frågan handlar om samarbete kring barnet med autism. Det kan vara samarbetet i arbetslaget, föräldrasamarbete och samarbete med Habilitering eller BNK (Barnneurologiska kliniken). Frågorna går mycket i varandra detta beror på att i varje intervju har frågorna ställts då sammanhanget varit lämpligt och beroende på att förskollärarna ibland tolkat frågorna på olika sätt men också min egen intervjuförmåga. Avdelningarnas struktur, arbetssätt och barnens delaktighet beskrivs först. Därefter beskrivs vilket stöd förskollärarna själva får och hur samarbetet ser ut. Efter varje frågeställning gör jag en kort fördjupad diskussion. Avdelningarna benämner jag som Vitsippan, Snödroppen och Blåklockan.

6.1 Hur beskriver förskollärarna att stödet kring barnet ser ut?

Resultatet visar att stödet i två fall består av att barnet är placerat på resursavdelning där barnantalet är färre, personaltäteten högre och att personalen förväntas ha viss erfarenhet och kunskap om funktionsnedsättningen. I ett fall att barnet kan vara kvar i en ordinär avdelning men med enskilt stöd, som då förväntas ha erfarenhet och kunskap om funktionsnedsättningen. Respondenterna beskrev alla att olika tydliggörande strukturer som återkommande rutiner, aktiviteter och en visualisering av verksamheten var viktiga delar av stödet. Vidare beskrevs arbetslagets och stödpersonens kunskap, erfarenhet och bemötande som viktiga delar för att möjliggöra delaktighet och individanpassa stödet.

Vitsippan

Resursavdelningen Vitsippan har fem platser för barn i behov av särskilt stöd. Förskolläraren berättar att dessa barn oftast inte har någon diagnos då de börjar på avdelningen men att det har funnits en oro kring barnets språkutveckling och samspel på den avdelning där de tidigare har gått. Det är en specialpedagog från resursteamet som tittar på barnet och rekommenderar plats på resursavdelning. Vissa av barnen utreds sedan vidare och kan få diagnos autism under tiden de går på resursavdelningen. Just nu är ett barn under utredning för eventuell autism diagnos. Avdelningen har ett strukturerat arbetssätt och med detta menar förskolläraren att alla barn vet vad som ska hända från moment till moment. Det finns bilder där alla barnen kan se hur dagen ska se ut. Rummen är ordnade så att barnen tydligt ska se vad man kan leka just där. De olika dagarna har återkommande aktiviteter som t.ex. gå till skogen, gymnastik och rytmik.

”Alltid rytmik samma tid och så förändrar vi innehållet i vad som händer i rytmiken, innehållet i vad som händer i skogen, men inte för stora förändringar man bygger upp en bas och så ändrar man så barnen känner igen sig i stort”.

Förskolläraren menar att detta är bra för alla barn men mycket viktigt för barnet med autism. Inskolningsperioden beskrivs som att barnet i början är oroligt och stressad men så snart barnet kommit in i strukturen har det gått ganska bra. Övergångar mellan aktiviteter är ofta svårt för barnet med autism, enligt förskolläraren, men också aktiviteter som inte är så tydliga eller där det förväntas mer självständighet av barnet. Då behöver barnet ha det lugnt runt sig, vara i mindre grupp och med en vuxen. Det är viktigt att se hur barngruppen ser ut och se till olika grupsammansättningar, vilka barn som är goda förebilder för kommunikation och samspel men även förskollärarnas förhållningssätt. Förskolläraren beskriver att dagarna kan bli väldigt inrutade och att det är de strukturerade aktiviteterna som fungerar bäst. Det gagnar alla barn att få leka i lugn och ro och att koncentrera sig på sitt arbete. Nackdelen med en alltför strukturerad eller inrutad verksamhet tycker hon är att barnen kan sluta tänka själva, att de inte blir så kreativa och därför gäller det att hitta en balans.

”I den här basen behöver jag göra olika förändringar. De behöver utmanas med någonting nytt ändå. Det tycker jag vi gör men det får inte gå för fort fram och det får inte bli för rörigt men de måste ändå utmanas att tänka”.

Förskolan är musikinriktad och förskolläraren beskriver att musik, dans och drama lek har fungerat bra. Hon menar också att det är viktigt att alltid utgå från barnets intresse. Vissa barn har ett specialintresse där de är mycket duktiga och kan vara förebilder. Det är också viktigt att göra olika anpassningar t.ex. om barnet är ljudkänsligt. Barnet ska kunna vara med i verksamheten utifrån sina förutsättningar.

”Hon har lika god förmåga att klippa och sy som de andra tjejerna om inte bättre, men hon kan inte samspela så bra, men hon sitter och är en del av gemenskapen”.

De vuxna är med i leken för att träna samspel och turtagning och förskolläraren beskriver att den vuxne ofta får styra leken hårt. Avdelningen har haft barn med olika former av autism och förskolläraren tycker att de barn som har påbörjat något sorts samspel och som kan imitera har fungerat bäst på deras avdelning.

”då kan de bli riktigt bra resultat för då har dom de andra barnen som förebilder som de tar efter och lär sig och vi är där som stöd”

Det har varit svårare med de barn med diagnos autism som varit avskärmade, menar förskolläraren. Då har det behövts mer struktur och mer bilder och det har varit viktigt att kunna gå undan för att jobba ostört med t.ex. imitationsövningar. Detta har varit svårt att praktiskt genomföra enligt förskolläraren.

Snödroppen

Resursavdelningen Snödroppen har också fem platser för barn i behov av särskilt stöd. Tre av dessa barn har olika diagnoser varav ett barn med diagnos autism. Ytterligare ett barn utreds för eventuell diagnos autism. En av pedagogerna har huvudansvar för barnet med autism vilket innebär att den förskolläraren ansvarar för inskolning, dokumentation och samarbetet som finns kring barnet. I verksamheten arbetar de så att barnet kan vara med alla pedagoger.

Förskolläraren beskriver att avdelningen har en tydlig struktur för alla barnen men att när barnet med autism började fick verksamheten struktureras upp ytterligare. Barnet har även bildschema för att förstå vad som ska hända nu och vad som kommer sedan. Detta fungerar mycket bra enligt förskolläraren. Det är viktigt att han vet vad han ska göra. Hon beskriver att

i början var det mycket viktigt med återkommande rutiner, att de alltid berättade för barnet vad som skulle hända. Det var också mycket viktigt att lära känna vad som var viktigt för just det här barnet och vad barnet var intresserad av.

”I början såg vi till att det var väldigt mycket samma för honom men nu har vi börjat utveckla att världen ser annorlunda ut. Det ser säkert väldigt olika ut men han klarar faktiskt det”.

Det tog också ett tag innan barnet började intressera sig för de andra i gruppen men nu har han viss gemenskap med några. Barngruppen är mycket accepterande, de är vana vid olika slags barn och är väldigt lekduktiga, menar förskolläraren.

”Han är ju med i samlingsmen jag tror inte att han riktigt förstår varför vi sitter där, men han är med och han söker mer och mer de andra barnen. Om de dansar så lyssnar han och så går han in till dem”.

Förskolläraren beskriver att de hittar uppgifter i en aktivitet som han kan göra på sitt sätt så att han ändå blir en del av gruppen. Hon beskriver också att barnet hade behövt ha en vuxen vid sin sida för att se till att han stannat kvar i den aktivitet han har valt att göra. Detta är svårt att genomföra då det finns många barn i gruppen. Förskolläraren beskriver också att de i början lät barnet ”vara ifred” för att sedan utveckla kraven mer och mer.

Avdelningen arbetar även med tecken som stöd och materialet Babblarna som är ett språkutvecklingsmaterial baserat på Karlstadmodellen av Irene Johansson. Detta material intresserar honom och han säger vissa ord då de arbetar med materialet. Han kan också säga vissa ord då de ska äta annars pratar han inte. Barnet och föräldrar är med i habiliteringens intensivinlärningsprogram men förskolan har tackat nej till att vara med då de inte kan lämna barngruppen under en hel förmiddag utan att få vikarie. De får träningsuppgifter från detta program genom habiliteringen som de enligt förskolläraren ”försöker jobba med så gott det går”.

Blålockan

Avdelningen Blålockan är en ordinär 3-5 avdelning med 22 inskrivna barn. Barnet med diagnos autism har haft olika stödpersoner under de två år han gått på avdelningen. En av förskollärarna på avdelningen är ansvarspedagog för barnet med autism. Detta innebär att förskolläraren ansvarar för inskolning, dokumentation och samarbetet kring barnet. Den nuvarande stödpersonen fungerar mycket bra enligt förskolläraren. Under våren planeras neddragning av stödresursen. Detta innebär att en dag i veckan får barnet vara på avdelningen utan stödperson.

Avdelning Blålockan arbetar Reggio Emilia* inspirerat. Det innebär enligt förskolläraren att de utgår från barnens tankar och idéer. Avdelningen har som mål att alla barn ska vara delaktiga och ha inflytande.

*Denna pedagogiska filosofi har utvecklats på förskolor i norra Italien och tog sin början efter andra världskriget. Verksamheten dokumenterades och utvecklades genom pedagogiska diskussioner. Filosofin bygger på respekt för barnet och på människans möjligheter. Ledord är utforskande och delaktighet. (Pedagogisk uppslagsbok 1996).

Stödpersonen följer barnet i förskolans verksamhet. Förskolläraren beskriver verksamheten som strukturerad där alla barnen får välja aktivitet eller rum genom att checka in och ut med speciella ”valkort”. Enligt förskolläraren följer stödpersonen barnet och hjälper honom att komma igång med lek eller de val han gör. Stödpersonen är väldigt bra på att se och att hjälpa i valsituationer. Barnet behöver stöd i allt men får han det så kan han vara delaktig i

verksamheten. Förskolläraren beskriver vidare att han kan vara med i lek i en liten grupp på två eller högst tre andra barn. Då barnet inte har någon vuxen i närheten klarar barnet inte av att stanna kvar i leken utan går mest bara omkring.

”Vi har valt att anpassa och inte vara i så stora grupper. Hade vi inte haft stödet hade det ju funnits många fler tillfällen som inte fungerat”.

Men förskolläraren menar också att det egentligen inte är en avdelning som är anpassad för ett barn med autism. Det är för många barn och även för många vuxna att ha relation till. Tanken med Reggio Emilia är att följa barnet och det går så länge stödpersonen finns, enligt förskolläraren. Vidare anser hon att det borde finnas mer riktat material, färre valmöjligheter och en mer avskalad miljö så att han kan stanna kvar längre stunder i det han gör och inte fastna i vissa saker eller gå omkring.

Barnet är genom habiliteringen med i intensivinlärnings program. I detta program ingår även barnets föräldrar och stödpersonen. Förskolläraren uttrycker att hon inte är riktigt insatt i vad intensivinläringen innebär men ser i verksamheten att barnets träning handlar om att bli mer självständig men även mycket om kommunikationsträning. Barnet och stödpersonen åker en gång i månaden och träffar habiliteringen för att visa vad de gjort och få nya övningar, enligt förskolläraren. Stödpersonen tränar sedan med barnet på förskolan, de går då oftast undan från barngruppen. Barnet tycker att dessa träningspass kan vara arbetsamma man kan få locka honom enligt förskolläraren. Den dag det enskilda stödet ska dras bort kommer man inte ha möjlighet att hålla igång denna träning enligt förskolläraren och hon uttrycker oro för att den dagen ”kommer barnet mest bara att gå omkring”. I början hade barnet inget talat språk och då arbetade de mycket med bilder. Nu används bilder mest då det behöver förberedas mer eller om stödet är borta. Ibland används även tecken som stöd.

6.2 Fördjupad diskussion

De tre respondenterna har beskrivit vikten av att ha en tydligt strukturerad verksamhet. Detta är genomgående för alla tre avdelningarna och beskrivs som ett viktigt och nödvändigt arbetsredskap att utgå från i arbetet med barn som har autism. Enligt Alin Åkerman och Liljeroth (1998) är struktur ett medel i all pedagogik och aldrig ett mål i sig. Struktur är ofta förknippad med undervisning av elever med autism och är ett viktigt verktyg då de negativa konsekvenserna blir stora om strukturen är otydlig. Författarna definierar struktur med att organisera, skapa ordning, klargöra och förenkla. I program som TEACCH (se litteratur genomgången) är struktur grundläggande men även andra metoder har en struktur som bygger på att klargöra och förenkla. Vad de tre respondenterna här menar med tydlig struktur tolkar jag som att avdelningarna har en verksamhet med många återkommande rutiner och aktiviteter. Detta menar respondenterna är det som ger en tydlig struktur för alla barn men mer viktigt för barn med autism. Respondenterna beskriver också att i en tydlig struktur ingår bildscheman eller bilder som tydliggör vad som ska hända på avdelningen under dagen. Alin Åkerman et al (1998) tar upp vikten av att barn med autism har individuellt anpassade schema där barnet ser vad som ska göras steg för steg. En av förskollärarna beskriver att då stödpersonen är borta behövs bilderna mer för att tydliggöra för barnet vad som ska hända. Två avdelningar använder bilder då barnet väljer var han/hon vill vara eller vad han/hon vill göra. En avdelning beskriver att då de använder språkmaterial som egentligen är avsett för ett annat barn har barnet börjat säga ord men att han inte använder det kommunikativt eller spontant i andra sammanhang. En av förskollärarna talar om struktur i rummet där barnet tydligt ser vad man kan göra. Enligt en av förskollärarna finns det svårigheter då strukturen kan bli för låst.

Hon uttrycker vikten av en tydlig och fast ram där man inom ramen måste förändra eller variera. Då utmanas barnet och utveckling sker. En annan uttrycker att först måste det se ut på samma sätt sedan kan förändring ske i små steg. Alin Åkerman et al (1998) menar att då eleven klarar fler uppgifter måste strukturen förändras för att utveckling ska ske. Hon menar att barnet då känner mer tillit, får fler erfarenheter och blir mer självständig. Holmqvist (2004) beskriver att lärande sker genom att på ett nytt sätt erfara omvärlden och att detta kräver olika slag av variation som är anpassad till lärande situationen. Detta stämmer också överens med förskolans syn på lärande. Pramling och Sheridan (2010) tar upp varians och invarians som viktiga faktorer för lärande.

”I den här basen behöver jag göra olika förändringar. De behöver utmanas med någonting nytt ändå. Det tycker jag vi gör men det får inte gå för fort fram och det får inte bli för rörigt men de måste ändå utmanas att tänka”.

Två respondenter tar upp vikten av att dela in barnen i mindre grupper och titta på grupp sammansättningen då olika barn påverkar varandra på olika sätt. Detta stämmer överens med systemteorin där Anderson (2003) beskriver hur systemets olika delar påverkar varandra. En respondent beskriver hur barnet själv närmar sig gruppen och söker sig till vissa barn. Förskollärarna beskriver också vikten av att utgå från det som fungerar och att se vad barnet intresserar sig för. Samtliga menar att den vuxnes roll är mycket viktig för att tydliggöra, få barnet att stanna kvar i en aktivitet och kunna klara av att utföra en aktivitet. Detta stämmer överens med Vygotskys (beskrivet i Pramling 2006) tankar om den proximala utvecklingszonen vilket handlar om vad ett barn klarar av att göra med hjälp av en vuxen eller ett mer kompetent barn. Den vuxnes bemötande och förmågan att vara lyhörd bedöms som mycket viktigt för att barnet ska kunna vara delaktig. Delaktighet beroende på funktionsnivå tar förskollärarna upp och beskriver att barn som är mer avskärmade, ljudkänsliga eller på lägre utvecklingsnivå har svårare att vara i större grupper och behöver fler anpassningar. Förskollärarna uttrycker att det är en svår balansgång mellan att anpassa för enskilda barn och samtidigt uppfylla övriga barns behov i form av utmaningar och en mer flexibel struktur. Intensivlärningsprogram som främst avdelning Blåklöckan deltar i verkar inte helt kopplat till övrig verksamhet. Förskolläraren uttrycker att hon inte är så insatt i programmet och att det är stödpersonen som är med på habiliteringens träffar. Arbetslaget och stödpersonen har få gemensamma tillfällen till planering och om stödpersonen är frånvarande har de inte möjlighet att träna barnet med programmets uppgifter.

6.3 Hur beskriver förskollärarna det stöd de själva får kring barnet med autism?

Respondenterna uttrycker alla att de fick stöd i arbetet kring barn med autism men att detta stöd var otillräckligt. Fortbildning och arbetslagets möjlighet till reflektion och planering var viktiga delar för att kunna möta barnet med autism och möjliggöra delaktighet.Handledning fick alla avdelningar men handledning med inriktning mot autism efterfrågades. Viss oro för hur ledningen såg på resursavdelningarna fanns men också kring vilka mål och strategier som fanns på organisations nivå för barn i behov av stöd inom förskolan.

Vitsippan

Förskolläraren beskriver att avdelningen får handledning av specialpedagog en gång i månaden under 1,5 timme. Detta fungerar bra men förskolläraren tycker också att det är svårt att få förståelse för antalet barn på avdelningen samt hur sammansättningen av barngruppen ska vara. Där får de inte det stöd de behöver.

”Då vill man gärna ha in fler gråzons barn så att de får stöd och struktur. Där får vi kämpa för vi behöver ju de där goa förebilderna om det ska bli ett bra arbete att barn lär av varandra”.

Då barnet skrivs in på avdelningen är alltid både specialpedagogen och förskolechefen med. Arbetslaget har ingen extra planeringstiden för barn med diagnos autism men arbetslaget går vidare med frågor de har kring barnets svårigheter och olika former av bemötande till handlednings tillfällen med specialpedagog. Förskolläraren beskriver att arbetslaget har en viktig funktion i att ge stöd till varandra i olika situationer. Då barnet fått diagnos har habiliteringen kommit ut och alltid varit ett bra stöd där, enligt förskolläraren. Förskolläraren har även fått fortbildning i autism.

Snödroppen

Respondenterna beskrev den osäkerhet arbetslaget kände initialt då barnet började på avdelningen. De frågade sig om de kunde ge tillräckligt. Avdelningen får handledning var tredje vecka av specialpedagog och viss fortbildning har arbetslaget deltagit i. Habiliteringen kommer ibland till förskolan och någon gång kommer även BNK. (barnneurologiska kliniken) Avdelningen har en timmas veckoplanering för att planera hela verksamheten. Förskolläraren uttrycker en frustration över att det enligt henne inte finns någon riktig tanke bakom resursavdelningen. Det finns diskussioner kring att öka barnantalet och hon frågar hur man har tänkt då man har satt ihop barn med så många olika funktionsnedsättningar.

”Men vårt arbete tas inte på allvar det sägs; då får ni sänka ambitionerna”.

Förskolläraren menar att föräldrar som lämnar sina barn på avdelningen borde få det barnen har rätt till.

”Med rätt träning, rätt metod kan de utvecklas jätte mycket, ska vi inte kunna ge det? Ska vi ha en förvaring här känns det inte ok för mig. Det gäller ju särskilt mycket för de här barnen med autism som har svårt med verkligheten runt omkring sig. Jag känner att de blir förlorare. Vi gör så gott vi kan men vi uppfyller ju inte läroplanen vi skulle kunna göra mycket mer”

Förskolläraren efterfrågar inte mer personal utan färre barn i behov av stöd i gruppen och färre antal barn i gruppen. Dessutom behövs mer utbildning men främst handledning som är mer inriktad mot autism.

Blålockan

Förskolläraren beskriver att i och med att stödpersonen tillhör en annan organisation med annan chef är det stöd som arbetslaget får utformat på olika sätt. Stödpersonen får handledning en gång i månaden av specialpedagog under en eftermiddag. Resten av arbetslaget får handledning 3-4 gånger per termin och då är handledningen riktad till hela barngruppen eller till arbetslaget. Då åtgärdsprogram har upprättats är specialpedagogen med och är enligt förskolläraren ett bra stöd. Fortbildning kring autism har ansvarspedagogen fått. Dessutom finns uppföljningssamtal kring hur det enskilda stödet fungerar. Detta görs med specialpedagogen. Då barnet får diagnos får förskolan mer resurser i form av stödperson och utbildning enligt förskolläraren.

6.4 Fördjupad diskussion.

Alla avdelningar får handledning men i lite olika form. Handledningen beskrivs som viktig men mer autisminriktad handledning efterfrågas. Förskollärarna som arbetar på resursavdelningarna tar upp att arbetslaget har en viktig roll i att stödja varandra och att tillsammans reflektera. Förskollärarna tar upp olika svårigheter i den övergripande strukturen som barngruppens storlek och sammansättning men också svårigheten att få en gemensam syn, förmedla kunskap och planera verksamheten. Detta var tydligt på avdelning Blåklockan där hade stödpersonen en annan chef och ingick inte i arbetslaget på samma sätt som övrig personal. Enligt systemteorin hänger alla delar ihop i samspelet med varandra och om en del påverkas, påverkas också alla andra delar (Andersson 2003). Verksamheten blev mer beroende av stödpersonens egen kompetens och att hitta lösningar under arbetets gång. Respondenterna upplevde att arbetsituationen tidvis var pressad. Förskolläraren på en av resursavdelningarna uttryckte att det inte fanns någon tanke bakom resursavdelningarna och då inte heller hur arbetet ska läggas upp för barn med autism. Sandberg och Norling (2009) beskriver att det i olika studier framkommer att det pedagogiska utvecklingsarbetet i förskolan hindras på grund av tidsbrist, avsaknad av kompetensutveckling och handledning. Författarna tar även upp att förskollärare saknar kompetensutveckling då det gäller barn i behov av särskilt stöd. Vidare att förskollärare utvecklar sin kompetens och verksamhet på förskolan genom att tillsammans med övrig personal reflektera över och kritiskt granska sitt arbetssätt. Björk-Åkesson (2009, s. 20) tar upp att förskolans uppdrag är att:

”Den pedagogiska verksamheten ska anpassas till alla barn och de som periodvis eller varaktigt behöver mer stöd ska få detta. Det ställs således stora krav på personalen i förskolan när det gäller att utforma verksamheten så att alla barn får sina behov tillgodosedda och utvecklas på bästa sätt enligt sina förutsättningar och förutsättningar i miljön”.

Stödet från habiliteringen till avdelningarna varierar. 3-5 avdelning är med intensivinlärningsprogram som habiliteringen ansvarar för och föräldrar valt att delta i. En av resursavdelningarna har på grund av ekonomiska skäl valt att inte delta, men får information om träningsuppgifter. Den tredje resursavdelningen har tidigare deltagit i olika program habiliteringen haft. Förskollärarna beskriver att då barnet får diagnos erbjuds stöd från habiliteringen som kommer ut till förskolan då utredningen är klar. En av förskollärarna beskriver att det är först då barnet får diagnos som stödperson sätts in. Björk-Åkesson (2009) beskriver att då ett barn får en diagnos fastställd kan detta ge barnet, familjen och förskolan möjlighet till stöd från olika instanser, men det är ändå osäkert om barnet får ett fullgott stöd.

6.5 Hur beskriver förskollärarna samarbetet som finns kring barnet?

Föräldrasamarbetet beskrivs av alla respondenterna som mycket viktigt. Arbetslagets samarbete lyfts också fram. Här finns organisatoriska skillnader mellan resursavdelningarna och den ordinära 3-5 avdelningen. Där finns stora svårigheter att få möjlighet att planera och reflektera med alla på avdelningen som är involverade i arbetet med barnet med autism. Alla avdelningarna samarbetade men i olika former med habiliteringen. Detta samarbete beskrivs som viktigt men är delvis beroende av vad som bestäms i organisationsnivå som förskollärarna inte kan påverka.

Vitsippan

Avdelningen samarbetar med habiliteringen speciellt då barnet varit med i träningsprogram. Barn, förälder, förskola och habilitering har då gemensamma träffar där förskolläraren uttrycker att hon här lärt sig mycket. Samarbetet med föräldrarna är alltid viktigt, menar förskolläraren men speciellt tiden innan utredningen påbörjas. Det är då mycket viktigt att ha föräldrarnas förtroende och motivera till att barnet utreds. Daglig kontakt är viktigt för att hela tiden stämma av med föräldern om hur barnet verkar trivas på förskolan. Avdelningen samarbetar med föräldrar med att skriva åtgärdsprogram. Förskolläraren säger att mycket är färdig skrivet innan men i arbetet med de korta målen är föräldrarna mer aktiva.

”Då vi jobbar med samma saker det är ju då det blir resultat. Vi slår våra huvuden ihop då händer det grejer”.

Förskolläraren uttrycker att arbetslaget är viktigt och de får arbeta mycket med sig själva och fundera på förhållningssätt och vilken struktur som passar.

Snödroppen

Avdelningen samarbetar med habilitering men inte så ofta då avdelningen inte är med i intensivinlärningsprogrammet. Avdelningen får ta del av vad barnet tränar genom utskick. Habiliteringen tycker enligt förskolläraren att barnet ska ha fler träningstillfällen på förskolan men detta har inte varit möjligt. Habiliteringen tycker också enligt förskolläraren att han kanske borde vara på någon avdelning som är mer inriktad mot autism. Detta gör föräldern tveksam och villrådig, menar förskolläraren. Då föräldern är med och ser att barnet har blivit mer delaktig i lek med andra barn skapar det trygghet. Förskolläraren menar att:

”på en annan avdelning kanske han hade fått mer träning på vissa saker men hos oss får han mer social träning”

Samarbete finns också med föräldrarna kring åtgärdsprogram. Detta har varit ett bra verktyg och en god hjälp i vardagen för barnet menar förskolläraren.

Arbetslaget ger stöd till varandra och diskuterar olika sätt att anpassa verksamheten.

Blåklockan

Förskolläraren beskriver att de har väldigt få timmar till gemensam planering. Stödpersonen har planeringstid en timma per vecka och 15 min på morgon och 15 min efter barnet gått hem. Det finns ingen gemensam planeringstid för stödpersonen och arbetslaget förutom då arbetslaget en gång i månaden har en halvdags planering. Då kan stödpersonen vara med under en timma.

”så kanske en timma i månaden så hon får se vad vi tänker och hur vi planerar verksamheten och vi får höra hur det går för henne och pojken annars får det bli i förbifarten. Det hade vi behövt mer av. Det hade vi innan men det drogs bort”.

Samarbete med föräldrar sker mest genom kontaktbok men också i IntensivInlärningsprogram som habiliteringen ansvarar för och där förälder, barn och stödperson deltar. Barnet har haft åtgärdsprogram detta ska nu försvinna med det kommer att finnas något liknande enligt förskolläraren. Åtgärdsprogrammet har ansvarspedagogen och stödpersonen skrivit i samarbete med specialpedagogen, därefter hålls samtal med mamma. Det har varit ett

bra sätt att tillsammans reflektera över vad som hänt och hur arbetet ska gå vidare för att sedan visa detta för föräldrarna, enligt förskolläraren

6.6 Fördjupad diskussion

Respondenterna beskriver samarbetet med föräldrarna som mycket viktigt, allt från den dagliga kontakten till samarbete kring åtgärdsprogram. Ylvén och Wilder (2009) menar att det är viktigt att man har återkommande möten där barnets föräldrar och personal från förskolan träffas och har öppna samtal samt diskuterar mål och barnets utveckling. De beskriver vikten av att utveckla ett förtroendefullt samarbete samt att en bra samverkan ställer stora krav på personalens kompetens och flexibilitet. Alla förskollärare beskriver att de har använt sig av åtgärdsprogram för att beskriva de mål och metoder som används. Detta har i olika grad skett i samarbete med föräldrarna. De tre förskollärarna uttrycker att åtgärdsprogram har varit ett bra verktyg i arbetet med barnen. Förskolorna i kommunen har använt sig av skolans form av åtgärdsprogram för att dokumentera arbetet med barn i behov av särskilt stöd. Skolverkets (2008) allmänna råd och kommentarer för arbete med åtgärdsprogram beskriver att ett åtgärdsprogram ska se till att elevens behov av stöd tillgodoses. Åtgärdsprogrammet ska också fungera som ett redskap för personalen och en hjälp att regelbundet utvärdera mot uppsatta mål. De allmänna råden betonar vårdnadshavares och elevers rätt till delaktighet i arbetet med åtgärdsprogram. Hur åtgärdsprogram eller handlingsplan för barn i behov av särskilt stöd i förskolan kommer att se ut i fortsättningen är ännu inte klart. Här kan ICF-CY vara ett redskap för att utarbeta mål och metoder, enligt Ibragimova (2009). Förskolläraren från avdelning Blåklockan beskriver arbetslagets samarbete kring barnet, med diagnos autism, som uppdelat, då stödpersonen inte är en egentlig del av arbetslaget. Stödpersonen ingår inte i samma organisation som övrig personal på avdelningen och har en annan chef. Den kunskap som stödpersonen har om barnet, arbetssätt och träningsprogram kan sällan diskuteras i arbetslaget. Förskollärarna från resursavdelningarna har mer möjlighet att gemensamt diskutera och reflektera då hela personalgruppen ingår i samma organisation. Diskussioner kring förhållningssätt och olika anpassningar beskrivs men också att planeringstiden är alltför knapp och ingen del av planeringen är avsatt till just barnet med autism. Habiliteringen beskrivs ibland som samarbetspartner ibland mer som handledare och förmedlare av en metod. Ottoson (2009) tar upp den stora förändring som sker inom den offentliga sektorn där nya arbetsformer är en viktig del. De olika parterna kan inte längre välja att samverka eller inte utan måste göra detta. Förskola, barnavårdscentral, barn och ungdomspsykiatri och habilitering har i uppdrag att samverka.

7 Diskussion

Intentionen med min studie är att ta reda på hur stödet ser ut för barn som har diagnos autism i några förskolor. Utgångspunkten är tre förskollärares beskrivningar av hur stödet för barn med autism är utformat och organiserat på två resursavdelningar och en ordinär förskoleavdelning. Studiens svaghet är att antalet respondenter är lågt och att min egen intervjuformåga är begränsad. Dessutom ser själva funktionsnedsättningen autismen, hos de enskilda barnen, ut på olika sätt vilket medför att många individuella lösningar görs och det

kan vara svårt att dra några generella slutsatser. De individuella lösningarna visar ändå att kanske just detta är en viktig del i själva stödet.

Hela vår värld präglas av kommunikation och samspel. Att ha god social kompetens är en mycket viktig förmåga i dagens samhälle. Vi lär i kommunikation och samspel med andra människor och i den samtid där vi befinner oss.

”Kunskap och lärande har sin grund i den sociala och kulturella praktik som barn ingår i, samt i de erfarenheter som varje barn möter”. (Säljö 2000 beskrivet i Pramling 2010, s 10)

Hur skapar vi då en miljö där delaktighet och lärande är en naturlig del även för ett barn med autism vars funktionshinder består av genomgripande svårigheter inom just samspel och kommunikation. Ahlin Åkerman och Liljeroth(1998, s 41) beskriver att alla psykiska funktioner är påverkade vid autism, vilket innebär att

”de instrument i form av förmågor, behov m.m. som behövs för att man ska kunna delta i en gemenskap och förstå världen både utanför och inom en själv har stora brister. Individerna lever alltså i en situation som de får svårt att hantera”.

Många individuella lösningar blir aktuella och det är viktigt att i arbetet kunna vara flexibel och plocka fram olika metoder och arbetssätt. Hänsyn måste tas till hur ett barn med autism lär eller erfar världen menar Holmqvist (2004) och tar upp hur variationsteorin kan hjälpa till att utveckla metoder för lärande. Genom att använda sig av variationsteorin och medvetet variera de delar barnet är på väg att lära kan förskolan mer utgå från hur ett barn med autism tänker och lär. Det blir då viktigt att den vuxne kan hjälpa barnet att se den kritiska punkten då lärande sker menar Holmqvist. Detta kräver kartläggning av barnet, vad som ska läras och hur lärandet ska ske. Respondenterna i studien tar på olika sätt upp vikten av att se vad barnet med diagnos autism motiveras av, vilka intresseområden och starka sidor barnet har. De beskriver också att de ser till vad det är barnet är på väg att förstå och hur de inom verksamhetens strikta ram kan göra förändringar eller variationer. Detta görs genom att variera den del barnet är på väg att förstå men låta resten av strukturen vara konstant. Jag tror att förskolorna behöver ges möjlighet att kunna fördjupa och utveckla detta på ett mer systematiskt sätt för att på så vis komma åt hur det enskilda barnet med autism lär. Det systematiska kvalitetsarbete, som handlar om att identifiera de förutsättningar som är nödvändiga för att nå målen i läroplanen, kan komma att bli en hjälp till att synliggöra detta behov. Respondenterna uttrycker alla att verksamheten ska anpassas efter de förutsättningar och behov barnet med autism har vilket också framhålls i Lpfö-98 men att det till viss del krockar med den övriga barngruppens behov. Detta visar på behovet av att kunna reflektera tillsammans och hitta sätt att dels kontinuerligt utvärdera verksamheten och sitt eget förhållningssätt dels barnens lärande och behov av anpassningar. En respondent uttrycker att de barn med autism som har utvecklat en viss kommunikations- och samspelsförmåga är barn som fungerat bäst på deras resursavdelning. Det kan ibland vara svårt att förändra ett invant arbetssätt och hitta nya lösningar. Jag tror vi behöver se över vilka rutiner som behöver finnas och för vems skull de finns. Det är också viktigt att ha en öppenhet i arbetslaget och våga prova de idéer man har men också få bra förutsättningar till detta. Respondenterna beskriver att arbetslaget har stor betydelse då man behöver stödja varandra. Förskollärarna bekräftar att för att möta barnen med autism som har omfattande svårigheter vad gäller t.ex. stora grupper eller ljudkänslighet behövs förutom handledning och fortbildning också olika verksamhetsformer. Respondenterna beskriver att det är viktigt att barnet med autism kan vara i en grupp med få barn. Detta överensstämmer med Pramling, Samuelsson och Kärrby (beskrivet i Sandberg 2009) som anser att det är mer positivt med färre barn i barngruppen än

att anställa ytterligare personal. Författarna framför att det är särskilt fördelaktigt för barn i behov av särskilt stöd.

Olika anpassningar eller metoder kan ses som en tillgång då dessa gynnar alla barn i gruppen. Bildscheman, återkommande rutiner och aktiviteter där alla vet vad som ska hända gör hela gruppen lugn menar en av respondenterna. Sandberg och Norling (2009) tar upp hur metoder kring språkutveckling ofta förekom generellt till alla barn t.ex. vid samling och att detta gynnar hela barngruppen. De anpassningar som görs på avdelningarna utgår från vad autismforskningen menar vara gynnsamma strukturer. Barnet ska t.ex. få svar på vad det ska göra, var och hur det ska ske genom olika bildscheman. Respondenterna beskriver att de utgår från vad som motiverar barnet och situationer som fungerar, men att det ibland är svårt att möta barnets behov. De menar att det är svårt att organisera så att en vuxen alltid kan vara nära barnet för att tolka vad barnet vill eller få barnet att stanna kvar i lek. Delaktighet möjliggjordes på den ordinära förskoleavdelningen genom enskilt stöd samtidigt som barnet blev mycket beroende av denna persons kunskap och förhållningssätt. Engagemang och vilja till att lösa allt till det bästa för barn och föräldrar mötte jag på alla avdelningar men också en frustration kring att inte kunna ge det stöd som barnet egentligen behöver för att utvecklas på bästa sätt.

Stödet för barn med autism är i två fall uppbyggt kring att barnen är placerade på resursavdelning där antalet barn är färre och personaltätheten högre och i ett fall att barnet är kvar på en ordinär 3-5 avdelning med enskilt stöd. Denna stödperson eller de som arbetar på resursavdelningarna bör ha viss kunskap och erfarenhet av barn med autism. Respondenterna uttrycker att de alla har fått någon form av fortbildning och har handledning men att detta är otillräckligt. Önskemål om handledning som mer riktar sig till barn med autism efterfrågas. Detta tolkar jag som att funktionsnedsättningen i sig är komplex, där barnet har ett annat sätt att tänka och lära vilket kräver andra metoder och förhållningssätt. En djupare diskussion kring hur barn med autism lär (Holmqvist 2004), vilka teorier som bör ligga till grund för arbetet samt anpassningar och metoder för att möjliggöra delaktighet och lärande verkar vara en bristvara. Sandberg et al (2009) skriver att förskolans personal saknar tid och utbildning för att reflektera, diskutera och dokumentera de arbetssätt som används för barn i behov av särskilt stöd, men också att det finns brister i kunskapen kring förankring i teori och praktik. Alla respondenterna beskriver att tiden för planering, reflektion och handledning är begränsad och att ingen specifik tid är vikt åt barnet med autism. 3-5 avdelningens situation försvåras ytterligare då stödpersonen ingår i en annan organisation och att den gemensamma planeringstiden är minimal. Ottosson (2009) beskriver samverkan som mycket viktigt, att det finns goda rutiner för hur detta ska fungera, att hela personalgruppen kan delges information och att utbyte av erfarenheter kan göras.

Autism är en funktionsnedsättning som påverkar hela barnets tillvaro. Det är viktigt att människor runt barnet har kunskap och erfarenhet samt att samverkan sker mellan olika myndigheter och barnets föräldrar. Forskningen pekar på att tidig intervention är viktigt för att öka barnets möjlighet till kommunikation, lärande och delaktighet. Det är viktigt att familjer och barn tidigt får den hjälp de behöver och har rätt till genom habilitering och förskola. Det projekt som finns i regionen kring att tidigt hitta barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar där autism ingår, visar på vikten av att i tid se till att denna grupp av barn får den hjälp de och deras familjer behöver. Habiliteringen erbjuder sedan föräldrar två olika arbetssätt, traditionella/eklektiska insatser eller intensivinläring, vilka har olika teoretisk bakgrund. Båda arbetssätten har habiliteringen även tidigare erbjudit föräldrar. Jag kom i kontakt med intensivinläring under de sista två åren då föräldrar på vår avdelning valde att

delta. Metoden har sin grund i behavioristiska inlärningsteorier som mer är inriktade på ”yttre beteenden och inte på inre mentala processer” (Pramling 2006, s 40). Programmet har tydliga mål och gemensamma genomgångar av uppgifter där föräldrar, förskola och habilitering samarbetar. Själva uppgifterna var ibland motiverande men vissa uppgifter upplevdes av barnet som stressande. Jag upplevde att uppgifterna ibland var tagna ur sitt sammanhang eller för mycket inriktade på det som barnet inte kunde. Kunskap blir till i mötet mellan barnet och omvärlden (Marton 1994, beskrivet i Pramling 2006) och att individen i detta möte är biologisk, psykologisk, social och kulturell. Världen måste beskrivas, visualiseras, anpassas och grupsammansättning ses över, om ett barn med autism ska kunna förstå, enligt vissa teorier. Andra teorier betonar att om barnet får tillräckligt med positiv förstärkning i en given situation sker en utveckling och ett lärande. Kan det vara så att vissa metoder och dess bakomliggande teorier passar olika barn, föräldrar och personal? Inom ”autismkretsar” finns många olika åsikter som går helt isär kring hur lärande sker och vilka metoder som bör användas. Förskolan hamnar i ett läge där man måste ta ställning till för eller emot olika metoder eller utelämnas till att någon bara bestämmer att så här ska ni göra. Det jag tycker var positivt med intensivinlärningen var att föräldrar, förskolepersonal och habilitering samverkade och arbetade mot samma mål på ett för oss nytt sätt. Detta borde göras oavsett vilket arbetssätt föräldern väljer. Förskolan måste också ges förutsättningar så att samverkan kan ske och där hela arbetslaget är involverat i arbetet. Det som redan fungerar på förskolan måste tas tillvara. En respondent beskrev hur barnet kunde säga vissa ord då man arbetade med ett visst material, detta borde förskolan få hjälp med att utveckla. Förskolans roll i arbete med barn i behov av stöd bestäms genom styrdokumentet men det finns frågetecken kring hur stödet till barnet i praktiken ser ut. Det saknas övergripande tankar kring vad man vill med verksamheten menar respondenterna och ifrågasätter på olika sätt kommunens målsättning med arbetet kring barn i behov av särskilt stöd. Jag tror det är viktigt att kommunen har ett mer långsiktigt tänkande då det gäller barn i behov av särskilt stöd. Barn med autism är ingen homogen grupp och det behövs flexibla lösningar och olika verksamhetsformer för att kunna möta de olika behoven som finns. För att möjliggöra delaktighet och lärande för ett barn med autism i förskolan är det viktigt att barngruppen inte blir för stor, att det finns utrymme för planering och handledning ansåg respondenterna. Balansen mellan kommunernas budgetkrav och förskolans läroplan blir tydlig och förskolan får en viktig roll att genom dokumentation synliggöra det behov av stöd som barnet har.

”I dokumentationer och utvärderingar ska barns utveckling och lärande kontinuerligt relateras till de förutsättningar verksamheten erbjuder för lärande enligt intentionerna i läroplanen. Det innebär att dokumentation och utvärdering av förskolans kvalitet ska fokusera på de aspekter och processer i verksamheten som bedöms ha betydelse för barns välbefinnande, lek, utveckling, lärande och förändrat kunnande” (Utbildningsdepartementet 2010, s 19).

Vilka är då förutsättningarna som verksamheten erbjuder? Utbildningsdepartementet tar upp viktiga aspekter som den fysiska förskolemiljön, material och tillgänglighet. Vidare den vuxnes samspel och kommunikation med barn, hur dagen är strukturerad eller hur barnen delas in i grupper. Vad som inte finns med är aspekter som barnantal och personaltäthet, aspekter som har stor betydelse för hur barn med autism kan ges möjlighet till delaktighet. Enligt nya skollagen ska förskolechefen ansvara för att barnet får det stöd barnet är i behov av, dessutom att en kvalitetssäkring av verksamheten görs. Ingen av respondenterna tar upp att det görs en kartläggning av barnen. Detta kan naturligtvis bero på de frågor jag valt att ställa. Respondenterna tar dock upp att åtgärdsprogram skrivs och att detta har varit ett bra verktyg i arbetet. De val av åtgärder man väljer att göra måste stämma överens med de behov av stöd som finns. Styrdokumentet tar upp att förskolan måste bedöma resultat och måluppfyllelse mer effektivt och utveckla bättre arbetsprocesser. Kompetensutveckling och

tid till att fullfölja detta arbete måste då ges. Björck-Åkesson (2009) talar om att ha ett språk för gemensam problemlösning och där alla runt barnet samverkar för att göra en kartläggning. Denna kartläggning av barnet och hela barnets lärandemiljö görs för att se barnets styrkor, miljön och samspelet runt barnet, vad barnet gör och vad barnet kan göra men också vilka problem som finns och förklaringar till dessa problem. Därefter kan mål och metod formuleras. Detta kräver kunskap, tid och samverkan mellan förskola, föräldrar och habilitering. Ottosson (2009) beskriver att inom systemteorin talar man om olika sociala system där t.ex. medlemmarna i en familj bildar ett ordnat sammanhang. Förskolan är ett annat sådant socialt system och det är viktigt att systemen har klara gränser som skiljer dem åt. Det är också viktigt med en ömsesidig respekt för dessa gränser.

”Inom system teorin ser man all utveckling utifrån ett helhetsperspektiv som rymmer både tillgångar och riskfaktorer hos såväl barnet som miljön. Händelser kan därför inte enbart förklaras med individ och miljö egenskaper utan måste ses i ett större perspektiv där man tar hänsyn till både relationer och samspel” (Ottosson, s 261).

8 Slutord

Barn med autism är ingen enhetlig grupp. Svårigheter inom områden som kommunikation och samspel skiftar. Jag har i min studie sett behovet av en tydlig och ofta visualiserad struktur, vuxna som är lyhörda, engagerade och arbetar nära barnet. Den visar det viktiga i att kunna utgå från det som är lustfyllt för barnet för att motivera till lärande. Förskolans personal behöver en större kunskap i bakomliggande teorier för att förstå vad i lärandeprocessen som är viktig men också hur barnets utveckling och lärande dokumenteras för att synliggöra de stödbehov som barn med autism har. Resultatet visar att en bättre samverkan mellan habilitering, förälder och förskola skulle gagna barnet. Det är viktigt med en helhetssyn och att man på lika villkor kan mötas. Mål och arbetssätt kan utifrån kartläggning utformas och utgå från det som faktiskt fungerar på avdelningen och i hemmen. Jag har genom förskolläraernas beskrivning fått en djupare inblick i hur arbetet med barn som har diagnos autism kan vara organiserat och utformat på resursavdelning och ordinär förskoleavdelning. Det finns mycket kunskap och många tankar kring hur arbetet med barn som har autism kan utvecklas och jag hoppas att personalen på avdelningarna får möjlighet att arbeta vidare med detta. Mer forskning behövs kring hur barn med autism lär och det vore intressant att djupare studera hur samarbetet med föräldrar, förskola och habilitering kan utvecklas. Förskolan behöver stöd i och förståelse för funktionshindrets komplexitet från ledningens sida så att planering, fortbildning och handledning kan bilda en stabil grund i arbetet.

Referenslista

Alin Åkerman, B. & Liljeroth, I. (1998). *Autism - möjligheter och hinder i ett undervisningsperspektiv*. Umeå: SHI Läromedel.

Andersson, B. & Nilsson, I. (2008). *Tydliggörande pedagogik* (Web Red.) Katarina Kindwall. Autismforum. (Hämtad 2011-08-28).

www.autismforum.se/gn/opencms/web/AF/vad_kan_man_gora/tydliggorande_pedagogik

Andersson, I. (1999). *Samverkan för barn som behöver*. Stockholm: HLS Förlag.

Beckman, V. (2008). Grundläggande principer. *Tillämpad beteende analys* (Webb Red.) Katarina Kindwall. Autismforum. (hämtad 2011-08-28).

http://www.autismforum.se/gn/opencms/web/AF/Vad_kan_man_gora/tillampad_beteendeanalys_tba/

Björk-Åkesson, E. (2009). Specialpedagogik i förskolan. A. Sandberg (Red.) *Med sikte på förskolan - barn i behov av stöd* (s 17-33). Lund: Studentlitteratur AB.

Eriksson, A. (2009). Barns delaktighet i förskolan. A. Sandberg (Red.) *Med sikte på förskolan - barn i behov av stöd* (s 203-218). Lund: Studentlitteratur AB.

Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning (2002). Vetenskapsrådet i samarbete med Uppsala universitet. (Hämtad 2011-08-28).

www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf

Habiliteringen (2011). (Hämtad 2011-08-28).

www.vgregion.se/sv/Habilitering-och-halsa/Habiliteringen

Holmqvist, M. (Red.) (2004). *En främmande värld*. Lund: Studentlitteratur.

Klasén McGrath, M. (2009). Autism och Aspergerförbundet. (Hämtad 2011-08-28).

www.autism.se/content1.asp?nodeid=19407

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Ottosson, L. (2009). Samverkan mellan föräldrar, lärare och andra professionella.

A. Sandberg (Red.) *Med sikte på förskolan - barn i behov av stöd*.

Pedagogisk uppslagsbok.(1996). Stockholm: Informationsförlaget.

Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (1999). *Lärandets grogrund* (andra upplagan) Studentlitteratur.

Salamancadeklarationen och Salamanca +5. Svenska Uneskorådets skriftserie nr. 1/2001 Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Sandberg, A. (Red.) (2009). *Med sikte på förskolan*. Lund: Studentlitteratur AB.

Sandberg, A. & Norling, M. (2009). Pedagogiskt stöd och pedagogiska metoder. A. Sandberg (Red.) *Med sikte på förskolan -barn i behov av stöd* (s 37-53). Lund: Studentlitteratur AB.

Skolverket (2010a) (Rev. uppl.). *Lpfö 98. Läroplan för förskolan*. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2010b). *Ny skollag och förtydligad läroplan för förskolan. Skolverket ger förskolechefen stöd*. Stockholm: Danagård LITHO AB.

Skolverket (2008). *Allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram*. Stockholm: Fritzes

Stúkat, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur AB.

Säljö, R. (2005). *Lärande och kulturella redskap. Om lärprocesser och det kollektiva minnet*. Stockholm: Nordstedts akademiska förlag.

Tidig upptäckt tidiga insatser (TUTI) Habiliteringens insatser för barn i samverkansprojektet. (2009). Verksamhetsutvecklingsprojekt, Habiliteringen Göteborg och södra Bohuslän. Pdf fil. (hämtad 2011-08-28).

www.vgregion.se/sv/Habilitering-och-halsa/Om-oss/Forskning-och-utveckling-FoU/Utvecklingsprojekt/pagaende-utvecklingsprojekt/Tidig-upptackt-tidiga-insatser

Utrikesdepartementet (2003). *Barnets rättigheter. En lättläst skrift om konventionen om barns rättigheter*. Edita Norstedts Tryckeri.

Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling*. (hämtad 2011-04-04). www.regeringen.se/sb/d/108/a/158951

Vygotsky, L. S. (1999) *Tänkande och språk*. Göteborg: bokförlaget Daidalos

Västerbro, N. (2007). Symptomtriaden. SO Dahlberg (Webb. Red.) *Fakta om autism och Aspergerssyndrom*. Autismforum. (hämtad 2011-08-28). http://www.autismforum.se/gn/opencms/web/AF/Vad_ar_autism/autismspektrumet/symptomtriaden/

Wing, L. (1998). *Autismspektrum. Handbok för föräldrar och professionella*. Stockholm: Cura.

Ylvén, R. & Wilder, J. (2009). Samverkan med barn och familjer. A. Sandberg (Red.), *Med sikte på förskolan -barn i behov av stöd* (s 239-256). Lund: Studentlitteratur AB.

Bilaga 1

Intervjufrågor

- Kan du beskriva hur stödet kring barnet med autism ser ut?
- Beskriv arbetsätt och metoder som används.
- Hur upplever du barnets delaktighet i verksamheten?
- Kan du beskriva vilka tillfällen eller aktiviteter som fungerar bäst för barnet?
- Beskriv det stöd du själv och arbetslaget får kring barnet.
- Beskriv hur tid för planering, reflektion och att ta fram material ser ut.
- Kan du beskriv hur samarbetet runt barnet ser ut?
- Beskriv hur dokumentationen ser ut för ett barn med autism.